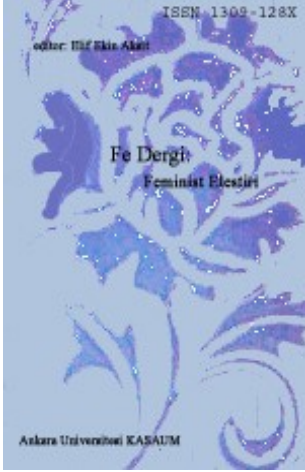

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 6, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Eleştiren ile Eleştirilenler Arasında Nazik Karşılaşmalar: (Pro)Feminist bir Yaklaşımla Trabzon'da Erkeklikleri İncelemek
Mehmet Bozok

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 2 Haziran 2013

Bu makaleyi alıntulamak için: Mehmet Bozok, "Eleştiren ile Eleştirilenler Arasında Nazik Karşılaşmalar: (Pro)Feminist bir Yaklaşımla Trabzon'da Erkeklikleri İncelemek," *Fe Dergi* 6, no. 1 (2013), 78-89.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/11_7.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Eleştiren ile Eleştirilenler Arasında Nazik Karşılaşmalar: (Pro)Feminist bir Yaklaşımla Trabzon'da Erkeklikleri İncelemek
Mehmet Bozok*

“Tipik” bir feminist araştırmada, feminist kadın araştırmacı(lar) feminist metodolojilerden yararlanarak, genellikle kadınlar olan görüşülenlerini empati yardımıyla anlamaya çalışırken, bu aktörler ile empati kurarak onların güçlenmesine ve özgürleşmesine katkıda bulunmayı hedeflerler. Buna karşın (pro)feminist ve erkek bir araştırmacının ataerkilliğin asli failleri ve yarar sağlayanları olan erkekleri incelerken görüşülenlerle empati kurması feminist bir araştırma bağlamında araştırmacının hem kendisiyle, hem savunduğu yaklaşımla, hem de yararlandığı metodolojiyle ilişkisinde derin çelişkiler yaratır. Bu makalede son yıllarda ataerkil ve sağcı olaylarla sıklıkla gündeme gelen bir kent olan Trabzon'da 2010-2011 arasında (pro)feminist erkek bir araştırmacı tarafından gerçekleştirilen bir alan çalışmasının öyküsü dolayısıyla, (pro)feminist bir yaklaşımla erkeklikleri incelemenin metodolojik güçlükleri tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: feminist metodoloji; erkeklik; profeminizm; erkeklik incelemeleri, Trabzon

Delicate Encounters Between The Critic and The Critiqued: Investigating Masculinities in Trabzon with a (Pro)Feminist Perspective

In a “typical” feminist research, trying to understand their respondents (who are generally women) by establishing empathy, the female feminist researcher(s) aim to contribute their empowerment and emancipation by utilizing feminist methodologies. On the other hand, if a (pro)feminist and male researcher establishes empathy with the respondent men, who are the primary agents and beneficiaries of patriarchy, creates deeper conflicts both with himself, the approach he adopts, and with the methodology he utilizes, in terms of a feminist research. In this article, the methodological difficulties of investigating masculinities with a (pro)feminist approach is discussed, focusing on the story of a field research conducted between 2010-2011 by a (pro)feminist male researcher in the city of Trabzon (Turkey) which frequently came to the forefront with a number of patriarchal and rightist incidents in the last years.

Keywords: feminist methodology; masculinity; profeminism; masculinity studies; Trabzon

“...Oy Trabzon Trabzon
içi kalay içi kalaylı kazan...”

Giriş

Feminist metodolojiler¹ yaşamın tüm alanlarının bir parçası olarak alan araştırmasında da ataerkilliğe karşı çıkarken, aynı zamanda da görüşülenler ile mümkün olduğunca kişisel ve empatiye dayalı ilişkiler kurmayı ve böylece de alanda –bu her ne kadar sınırlı da olsa- dönüşüm yaratmaya katkıda bulunmayı hedefler². Sosyal ve kültürel antropolojiden alınan derslerden beslenen feminist çalışmalar, yapılandırılmış sorular ve anket formlarından ziyade, araştırmacının alana bilfiil katılımına olanak tanıyan yarı yapılandırılmış sorulara, yapılandırılmamış konuşmalara, uzun süreli derinlemesine görüşmelere, sözlü tarih görüşmelerine ve katılarak gözlem yapmaya olanak tanıyan, araştırmacıyı buna teşvik eder. Belki de daha da çarpıcı olanı, feminist araştırmacı mesafeli olmak bir yana, alanda görüşmeler yaptığı kadınlar ile empati kurmaya gayret eder, bunu çalışmanın merkezinde tutar.³ Araştırmacı ataerkil ilişkileri eleştirirken genellikle alana karşı kayıtsız ve/veya apatik değildir. İşte alan araştırmasında esnekliğe olanak tanıyan bu süreçte araştırmacının ve katılanların öznel deneyimleri devreye girer ve alan araştırması, bütün taraflar için bilimsel katkıları kadar insani yönüyle de

* Yrd. Doç. Dr. , Maltepe Üniversitesi, Sosyoloji (İngilizce) Bölümü

zenginleştirici bir deneyim olarak yaşanır.⁴ Öte yandan, feminizmin siyasal öncelikleri nedeniyle, feminist metodolojiler ataerkilliği eleştirirken, Wolf'un da işaret ettiği üzere –her zaman olmasa da- çoğunlukla ve temelde kadınlar için, kadınlar tarafından, kadınlığın bilgisini üretmeyi hedefler.⁵ Feminist çalışmaların tümüne genellenebilecek “tipik” bir durumdan söz etmek güç olsa da, feminist metodolojiden yararlanan birçok alan araştırmasında, çoğu zaman feminist kadın araştırmacılar ve feminizmin güçlendirmeyi ve/ya özgürleştirmeyi hedeflediği kadınlar bulunur.

Ancak, aşağıda da tartışacağım üzere, feminizmden güç olarak ve feminizm ile ittifak içinde gelişen erkeklikler üzerine eleştirel incelemelerde, alanda dengeler daha farklı yollardan kurulur. Connell'in “hegemonik erkeklik” ve çoğul “erkeklikler” üzerine fikirleriyle⁶ önünü açtığı ve yaklaşık son otuz yıllık süreçte (pro)feminist⁷ bir doğrultuda hızla gelişen *erkeklik incelemeleri* alanındaki⁸ alan araştırmalarında ise, ataerkil erkeklikleri –ve bizatihi ataerkilliği- eleştirmeyi hedefleyen (pro)feminist erkek araştırmacıların karşısında, eleştirmeyi ve dönüştürmeyi hedefledikleri, ataerkilliğin birincil faileri olan ve ondan pay alan erkek görüşülenler bulunur. Erkeklik incelemeleri literatüründe erkekler ve erkekliklerin nasıl incelenebileceklerini tartışan özgün metodolojik çalışmalar –araştırmalarının giriş kısımları hariç- yok denecek kadar azdır. İşte bu yazının konusu olan Trabzon'da gerçekleştirdiğim alan araştırmasında da olduğu üzere, bir yandan eleştiren ile eleştirilenlerin, erkek egemenliğini eleştiren araştırmacı ile erkek egemenliğini yücelten görüşülenlerin, alan araştırması sırasında bir araya geldiği bu karşılaşmaların çatışma ve güçlüklerle dolu olması kaçınılmazdır. Erkekliklerin inşasını, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde gerçekleştirdiğim *Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Turkey (Erkekliklerin Yereldeki İnşası: Trabzon, Türkiye Örneği)* adlı doktora tez çalışmam çerçevesinde, öteden beri Türkiye'de erkek egemen ve muhafazakâr nitelikleriyle öne çıkan ve kendini erkek bir kent olarak kuran bir alan olan Trabzon'da, 2010 Ağustosunu ile 2011 Ekimi arasında, birçok farklı sınıf ve meslektan kırk üç yetişkin erkekle görüşerek inceledim.⁹ Çalışmanın kuramsal öyküsü büyük ölçüde bu yazının sınırlarının dışında.¹⁰

Alan araştırmamın hemen öncesinde Artvin'de yaşamaya ve haftada iki gün üniversitede ders vermeye başlamıştım. Alan araştırmamı bu süreçte, Çarşamba ya da Perşembeleri Artvin'den Trabzon'a gidip, orada çoğunlukla devlet misafirhanelerinde kalıp, Pazarları da dönerek gerçekleştirdim. Görüştüğüm erkekler düşündükleri ve yapıp ettiklerini bazen siyaseten doğruculuk yaparak, bazen de örtük ifadelerle saklamaya çalışsalar da “Trabzon erkeği” olmak genelde gurur duyulan bir şey olarak kuruluyordu. Bu nedenle de çalışma boyunca kimi alan araştırmalarında çalışmanın gerçekleştirilebilmesi ve araştırmacının güvenliği gibi nedenlerle kaçınılmazlaşan güvenilir isim kullanmaya gerek duymadım ve en başından itibaren, görüşme yapmak istediğim kimselere “Trabzon erkekliğine ilişkin bir çalışma yaptığımı” söyledim.

Alan çalışmam sırasında kentte görüşmeler yaptığım ataerkil erkekler, gerek yerli kadınlar, gerek yabancı seks işçileri ve gerekse de kentte son derece görünmez olmaya itilen LGBTI'lerin¹¹ uğradıkları korkunç baskı ve ikincilleştirilmelerin asli faileriydi ve değişmeye gönülsüzdüler. Üstelik de “erkek” olmaya dair kahramanlık hikâyeleri üretiyorlardı. Buna karşılık benim çalışmam Trabzon'daki ataerkil erkekliklerin eleştirisini yapmayı amaçlıyordu. Bizzat kendim ataerkillikten rahatsızdım ve Brandes'in kullandığı ifadeyle alana (pro)feminist bir dertle “yükü” olarak çıkmıştım.¹² Oysa alan, tüm bilin(e)mezliği ve belirsizliği ile eleştirmek istediğim aktörleri karşıma çıkaracaktı. Bu nedenle de, ana akım feminist bir alan çalışmasında genelde öngörülen bir biçimde duygudaşlık kurmaya değil, görüşülenlerin neler yaparak, nasıl bir duruş sergileyerek kendilerini (ataerkil) “Trabzon erkekleri” olarak kurduklarını eleştirel bir konumdan anlamaya çalıştım. Burada ilk olarak alan çalışmasına ilişkin deneyimlerimi ve ardından da alan çalışmam sırasında karşıma çıkan metodolojik güçlükleri tartışacağım.

Alanın Öyküsü

Alanı Bulmak

Bilindiği üzere, bir konuyu araştırmaya, o mesele üzerinde çalışma yürütmeye başlamanın ilk adımı kişisel ve son derece öznel nedenlere dayanır; meselenin kuramsal boyutları bir sonraki aşamada devreye girer ve ayrıntılandırılır. Zira en soyut ve kuramsal araştırmaların bile ilk adımı kişisel ve öznelidir. Sosyal bilimlerde alan araştırması Bauman'ın da işaret ettiği üzere, kişilerin kendi içinde yaşadıkları dünyalara anlam verme, açıklama getirme ve hatta çözüm bulma arayışının bir ürünüdür.¹³ Alanda bizzat kendi dert edindiğimiz *kişisel* meselelere yanıt ararız. Bizi sarıp sarmalayan, her gün deneyimlediğimiz, içinden çıkılamayacakmış gibi gözükten sorunlara açıklama getirmeye çalışırız. Öte taraftan, Mills'in vurguladığı üzere, gündelik yaşamlarımızda ilk anda yalnızca bireysel olarak kendimizin deneyimlediğimizi zannettiğimiz bu *kişisel* sorunlar gerçekte toplumsal yapının ürünü

olan, birçok kimseyi etkileyen *toplumsal* meselelerdir.¹⁴ Bunun aracı da Mills'in kullandığı ifadeyle “sosyolojik imgelemdir” (age). Bu yolla bizler alan araştırmaları aracılığıyla –aslında salt bize özgü olmayan- kişisel meselelerimizin toplumsal, tarihsel ve hatta psikolojik yönlerini anlama ve onlara bilimsel açıklamalar getirme olanağı buluruz. Diğer yandan, feminist ve profeminist araştırmalarda araştırmacılar olarak bizler kişisel olduğu kadar siyasal dertleri de olan kimselerizdir. Bu noktada ikinci dalga feminizmin artık anonimleşmiş “kişisel olan siyasaldır” şiarını anımsamamak mümkün mü? Çünkü (pro)feminist çalışmalar, kişisel ve toplumsal dertlerin siyasal ve akademik düzlemlere yansıtılmasının sonucudur. Bu durum benim çalışmam için de söz konusu.

Erkeklikleri akademide dert edinmeye başlamam, bundan on iki yıl önce, 2001 yılında, henüz felsefe öğrencisiyken ataerkilliğin erkeklere de onulmaz zararlar verdiğini anlatan bir kitabı rastlantı sonucu okumama denk geliyor.¹⁵ Bugünden baktığımda çocukluğumdan beri cinsiyet eşitliği doğrultusunda yetiştiğimi ve en başından beri bunun kendi yaşamım için vazgeçilmezliğini hissettiğimi, bunu böylece benimsediğimi görüyorum. En başından beri, erkek egemenliğinden ve bu durumun kadınlar, erkekler ve LGBTI'ler için yarattığı sorunlardan rahatsız bir erkek olduğumu söyleyebilirim. Bu rahatsızlık benim için o denli derin ve o denli merkeziydi ki, sosyal ve beşeri bilimlerde lisansüstü çalışmalara yöneldiğimde erkeklikleri eleştirel bir biçimde incelemeye karar verdim. Temeldeki ilgim, biyolojik olarak erkek olarak doğan bireylerin toplumsal ve kültürel yollarla nasıl ataerkil erkekler haline geldiğini anlamaktı. Bu nedenle ilk olarak, sosyal antropoloji alanındaki yüksek lisans sürecimde erkek sosyalizasyonunu, Ankara gecekondualarında yürüttüğüm bir yıl süren bir alan araştırması aracılığıyla, erkekliğe geçiş ritüellerine odaklanarak ele almıştım.¹⁶ Ardından, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde doktora başlarken, daha en başında erkeklik ile ilgili çalışma yapmaya devam etmeye karar vermiştim.

Doktora sürecinde tez çalışmalarıma başlarken aklımdaki soru şuydu: “erkekler kendilerini hangi toplumsal yollardan, ne gibi araçlar ve söylemler yoluyla ataerkil erkekler olarak inşa ediyorlar.” Erkeklik incelemeleri alanından Raewyn Connell ve birçok meslektaş ve izleyicisi gibi ben de erkekliklerin ezeli-ebedi değil, tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olan inşalar olduğunu düşünüyorum. İşte erkekliklerin eleştirisini yapmak için, belirli tarihsel ve toplumsal dinamikler ile onların ürünü olan erkekliklerin arasındaki ilişkilere bakmaya karar verdim. Bu dinamikleri çalışmak için en uygun yerlerin ataerkil ve son dönemlere damga vuran özellikleriyle öne çıkan kentler olduğunu düşünüyordum. Alan araştırması yapmak için uygun yeri bulmak, ilk adımda oldukça sıkıntılıydı. Aklıma birkaç yer geliyordu. Ancak diğer erkeklikler arasında daha fazla sivrilmiş bir yeri çalışmak istedim.

Ülkenin bugününü oluşturan yakın geçmişe baktığımda, “ataerkil”, “muhafazakâr”, “milliyetçi” ve “geleneksel” özellikleri ile ön plana çıkan, “Trabzonspor fanatizmi”, “sağcı¹⁷ eylemlilikler”¹⁸, “linç girişimleri” ve “Nataşalar”¹⁹ olarak damgalanan eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri gibi olaylarla ülkenin gündeminde hep belirli bir yeri olan Trabzon'da erkeklikleri incelemenin, diğer birçok yerdekenden daha uygun, daha verimli olacağını düşündüm. Böylece alanla ilk tanışmamı izleyen süreçte, Trabzon'da erkekliklerin inşasını son dönemde en çok etkileyen üç izleğin (1) *erkeklerin duyguları ve cinsel yaşamları*, (2) *erkeklerin aileleri ve ev içi yaşamları*, ve (3) *sağcılık ve Trabzonspor fanatizmi* olduğunu saptadım ve kentteki erkeklikleri bu üç yerel ve bağlamsal izleğe odaklanarak inceledim.²⁰ Zira Trabzon yükselen sağcılıktan seks ticaretine, futbol fanatizminden muhafazakâr aile ideolojisine değin, salt yerel bağlamlarda değil ülke ölçeğinde de son yıllara damgasını vuran, etkili olan kentlerden birisiydi. Üstelik de Trabzon, çalışmamın öncesinde hiç tanışıklığım olmayan ve fakat sürekli kulağıma gelen, nevi şahsına münhasır oluşu iddia edilen belirli bir erkeklik tipine göndermede bulunularak, bir yandan gururla, diğer yandan da müstehzi bir biçimde sürekli tekrarlanan “Trabzon erkeklerine” dair anlatılar ile anılıyordu.

Ardından da, öncelikle, yapmayı düşündüğüm derinlemesine görüşmeler için, yaklaşık altı sayfa uzunluğunda, görüşülenlerin mensup oldukları toplumsal tabakadan, “Trabzon erkeği” hakkında ne düşündüklerine, eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri ile yaşanan deneyimle ve bu deneyimlerin nasıl tahayyül edildiğine, sağcı eylemliliklere, aileleri, ebeveynleri ve eşleri ile ilişkilerinden, duygularını nasıl ifade ettiklerinden Trabzonspor ve LGBTI'ler hakkında ne düşündükleri hakkında bilgi toplamayı amaçlayan ayrıntılı, uzun ve kalabalık bir soru listesi hazırladım. Fakat başlangıçta çevrem bu kadar çok soruya cevap verecek kimse bulamayacağı konusunda beni eleştiriyordu. Daha sonraları, alanda görüşme yapmak istediğim birçok kimsenin araştırmama katılmayı reddetmediğine, görüşülenlerin birçoğunun çoğunlukla bir saati aşan görüşmelerde ayrıntılı yanıtlar verdiğine ve bu sorular aracılığıyla öğrenmek istediklerimin birçoğunun, görüşülenler tarafından ben sormaksızın anlatıldığına tanık olacaktım.

Ancak, Trabzon şehrinin göbeğinde her an başlaması –ve hatta bir araştırmacı olarak bana yönelmesi- olası şiddet içeren sağcı ve ataerkil eylemliliklerden ötürü benim için oldukça tedirgin edici bir yerdi. Üstelik de çalışma öncesinde ana akım ulusal basından öğrendiğim ve yaygın anlatılardan kulağıma geldiği kadarıyla, görüşmek istediğim kimseler, eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri ile ilişkilerinden “kahramanlık” hikâyeleri yaratılan, kadınlara şiddet uygulamaktan kaçınmayan, “hızla parlayabilen”, “agresif”, “silah kullanmayı seven”, davranışları ve tutumlarının bölge insanına özgü bir tür irrasyonallite barındırdığı iddia edilen, ataerkil nitelikleri öne çıkarılan ve çoğu zaman da müstehzi bir nevi şahsına münhasırlık vurgusuyla dile getirilen kimselerdi.²¹ Üstelik de bu klişeleşmiş anlatıların Trabzonlu erkeklikleri inşa -ve yeniden inşa- eden unsurlar arasında yer aldığını seziyordum. Alan araştırmam öncesinde Trabzon'un -ve dahası Doğu Karadeniz'in- benim için büyük bir bilinmezlikten ibaret oluşu ve Trabzon'da önceden tanıdığım kimse olmayışı, alana girişimi çetrefilli bir hale getiriyordu. Böylece ağırlıklı olarak rastgele örneklem uygulayarak gerçekleştireceğim bir alan çalışmasının zemini kendiliğinden bir biçimde hazırlanmış oldu.²²

Alanı Keşfetmek, Alanı Öğrenmek

Alan araştırmam için Ağustos 2010'da Trabzon'a ilk gittiğimde kenti hiç tanıımıyordum. Bunun için ilk yaptığım şey, daha önceki alan araştırmalarımda olduğu üzere, kentin tam göbeğinde yer alan Atatürk Meydanı ile çevresinde yer alan Uzun Sokak, Maraş Caddesi, Kunduracılar Sokak ve Trabzon Çarşısı gibi yaya alanlarında dolaşmak ve kenti gözlemlemeye başlamak oldu. Kentin kalbinin attığı bu yerler, insanların alışveriş yaptığı, ticaret yaptığı, birbirleriyle karşılaştıkları, siyaset konuştukları, protesto gösterilerini gerçekleştirdikleri, çayevlerinde²³ uzun saatler geçirdikleri, bir yerden başka bir yere giderken gelip geçtikleri alanlardı. Zaten izleyen süreçte, görüşmelerimin –neredeyse- tamamını bu sözünü ettiğim alanlar ve çevresinde gerçekleştirdim. Alandaki ilk günümde akşam saatlerinde bindiğim bir minibüsün şoförüyle gerçekleştirdiğim ilk yapılandırılmamış görüşmede, kentte yaygın bir biçimde tekrarlanan ve alan araştırmam sırasında defalarca (neredeyse her görüşmede) duyacağım Trabzon erkekleri hakkındaki klişeleşmiş özellikler kümesini dinledim. Kamil,²⁴ benim Trabzon erkekliği hakkında bir çalışma yürüttüğümü öğrenince “Trabzon erkeği...” diye başlayıp hızla “sıcakkanlıdır, çabuk parlar, hareketinin sonuçlarını hiç düşünmeden hareket eder, vatanına milletine, ailesine düşkündür; Trabzonspor deyince her şeyi unuttur!” diye sıraladı. İzleyen süreçte yaptığım görüşmelerde, bunlara –çeşitli görüşülenlerin ifadeleriyle- “şiddet kullanmaktan kaçınmayan”, “heyecanlı”, “yerinde duramayan, kıpır kıpır” “agresif”, “çabuk parlayan ve çabuk sönen”, “yaptığı işin sonuçlarını düşünmeden hareket eden”, “konuşkan”, “duygularını anında ortaya koymaktan çekinmeyen”, “giyim-kuşamına düşkün”, “bakımlı”, “silah kullanmaya ve silah taşımaya çok meraklı”, “ailesine düşkün”, “cinselliğine düşkün”, “vatanına-milletine aşırı düşkün” gibi özellikler eklendi.

Üzerinde uzlaşılan ve kentte bir “yabancı”, bir “dışarıklık” konumunda, olan araştırmacıya gururla anlatılan bu özellikler kümesi, Trabzonlu erkeklerin kendilerini nasıl ataerkil ve sağ(cı) bir söylem aracılığıyla kurduklarına işaret ediyordu. Bu özellikleri, erkeklerin agresif, kıpır kıpır ve heyecanlı beden dilleri bütünlüyordu. Çalışmaya başlarken, kentin linç girişimleri, sağ kalkışmalar, vurgulanan muhafazakârlık ve eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileriyle ilişkileri ile anılan yakın tarihi hakkında malumat sahibiydim. Alandaki ilk günümden itibaren, linç girişimlerine sağ kalkışmalara katılan, eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri ile Trabzon kadınları üzerinde güçlü bir baskı kuran erkeklerin, sokakta karşıma çıkan sıradan kalabalığın bir parçası olduğunun ayırdına vardım.

Bu durum en başından itibaren beni alan araştırmam sırasında daha temkinli olmaya itti. Bu süreçte alandaki görünmezliği mümkün olabildiğince arttırabilmek için, çalışma boyunca giyim kuşamım ile alandaki davranışlarım ve tutumlarıma özen göstermeye çalıştım. Alandayken, genelde herhangi bir statüyle ya da meslekle ilişkilendirilemeyecek koyu renk spor ayakkabı, kot pantolon ve göze batmayacak mat renklerde gömlek ve koyu renk kazak giydim; sıcak havalarda ise düz renk, yakalı tişört giyiyordum. Buna karşın – Artvin'de çalışıyor olmam bir nebze sempati yaratsa da- “araştırmacı” kimliğim ve sol bir vurguyla tanınan ODTÜ'den geliyor oluşum -ve belki de bunların yanı sıra yine sol ve akademik göndermeler barındıran pos bıyıklarım ve elips gözlüklerim- beni görüşülenler nezdinde bir “dışarıklık” -yazının başında da ifade ettiğim üzere, dışarıdan gelen ve bilgi edinmeye çalışan *tekinsiz* bir yabancı- haline getiriyordu.

Çalışmamın başından itibaren kenti öğrenmeye gayret ettim. Bunun için kentin zamanlarını, mekânlarını, alışkanlıklarını ve ruhunu anlamaya çalıştım. Öncelikle kentin mekânsal örgütlenmesine ve kent merkezinde kimlerin nasıl hareket ettiklerine dikkat ettim. Kent merkezindeki dükkânların ne zaman açıldığına, ne zaman yoğunlaştıklarına, ne zaman sakin olduklarına baktım. Sabahları altı-yedi gibi kent merkezine gidip

görüşmelerimi beklerken, çayevlerinde, parklarda, sokaklarda, kafelerde, sivil toplum kuruluşlarında, kitapçılarda, alışveriş merkezlerinde Trabzonlularla birlikte zaman geçiriyordum. Trabzon kent merkezinde LGBTI'ler ise görünürde neredeyse hiç yoktular. Gördüğüm kadınlar ise ancak ellerinde alışveriş torbaları ve çocuklarıyla geziyorlardı. Bunun aksine erkekler ise, bir yandan çok rahattılar; kamusal alanda rahatlıkla agresifleşebildikleri bir özgüven içindeydiler; ve boş zamanlarını –çoğunlukla AVM'lerde, sokaklarda, çayevlerinde ve futbol stadyumları çevresinde olmak üzere- erkek gruplarında eştoplumsal (homosocial) ilişkilerde geçiriyorlardı. Böylece kentin mekânlarında zaman geçirerek ve kentin zamanlarını öğrenerek görüşmeler dışında Trabzon'da ataerkil ilişkileri, diğer bir deyişle kadın - erkek ilişkileri, LGBTI'lerin kentte dışlanmasını ve görünmez olmaya zorlanmalarını ve de kentte kadınların içinde yer almaya zorlandıkları trajik ikilemi, diğer bir deyişle Trabzon kadınlarına dayatılan bakire/ anne/ cefakâr ev kadını/ bir erkeğin eşi rolüne karşılık eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri ile bedenleşen “ahlak dışı” kadın/ fahişe/ yabancı rolünün kamusal alandaki tezahürlerini gözlemlene olanağım oldu.

Bu gözlemler, bir yandan Trabzonluları daha iyi anlamama yardımcı olurken, diğer yandan da gerçekleştirdiğim görüşmeleri kolaylaştırdı ve onların önünü açtı. Öncelikle Trabzonlular arasında bir göz aşinalığım olmaya ve kent merkezinde tanınmaya başladım. Çünkü Trabzon gibi merkezi çok geniş bir alana yayılmayan bir kente bir dışarılılık, üstelik de konuştuğu insanlarla “ODTÜ'den geldiğini ve Trabzon erkekliği hakkında araştırma yaptığını” söyleyen biri dikkat çekiyordu. Bu durum benimle Trabzonlular arasında tanınır olmaktan kaynaklanan bir aşinalık yarattı. Böylece birçok kimseyle rahatça görüşme yapma şansım oldu.

Yukarıda da belirttiğim üzere, alana ilk çıktığımda kentte önceden tanıdığım hiç kimse yoktu. Bu nedenle, araştırmaya başlarken doktora tezimin alan araştırmasını gerçekleştirmek için görüşme yapacak kimseleri bulmak konusunda tedirgindim. Ben de ikinci günümde, ilk adım olarak açık havada zaman geçiren ve ilk kez uygulayacağım uzun soru listeme yanıt verecek boş zamanı olan birileriyle görüşme yapmaya karar verdim. İlk olarak kentte dükkânlarına girdiğim iki esnafa kendileriyle görüşme yapmayı önerdim. Dışarılıklılık bir araştırmacıdan duydukları tedirginlik ve kuşku nedeniyle bu iki esnaf görüşme yapmayı kabul etmedi. Ben de Trabzon sahilinde yürüyüş yaparak görüşme yapacak birilerini aramaya başladım ve sahil boyunca uzanan çimenlik alanda tek başına oturan Latif ile karşılaştım. Latif, altmış bir yaşında bir işçi emeklisiydi. Yaklaşık yetmiş dakika süren görüşme boyunca, sorduğum sorulara oldukça ayrıntılı yanıtlar verdi. Latif, mütedeyyin, ailesine bağlı ve apolitik bir erkekti. Fakat verdiği birçok yanıtta, diğer bazı görüşmelerde de karşıma çıkacak olan, siyaseten doğrucu olma çabasını hissettim.

Başlangıçta, bu siyaseten doğruculuk çabasının elimi kolumu bağlayan ve alanda ataerkil erkeklik kurgularına ilişkin veri toplamamı engelleyen bir söylem olduğunu düşünüyordum. Fakat ilerleyen görüşmelerde bunun kentteki çağcıl erkeklik inşasının bir parçası olduğunun ayırına vardım. Şöyle ki, her ne kadar gurur ile sergilenecek, diğer insanlar karşısında icra edilecek bir kimlik olarak görülse de, erkeklik üzerine kurgular görüşülenler tarafından hakkında soru sorulamayacak ve dahası dışarılıklılık bir araştırmacı karşısında belirli bir ölçüde de olsa gizlenmeye çalışılan şeyler olarak düşünülüyordu.

Öte yandan, yukarıda sözünü ettiğim siyaseten doğruculuk çabasının ardından gelen eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçileri, sağcı kalkışmalar, cinsellik ve/veya aileye ilişkin sorularda, görüşme yaptığım Trabzonlu erkekler ataerkil ve sağcı nitelikler barındıran erkeklik kurgularını, düşüncelerini ve deneyimlerini dışadönük bir biçimde açıkça ortaya koydular. Alan araştırmam sırasında derinlemesine görüşmeleri ses kayıt aleti ile kaydettim. Yapılandırılmamış görüşmelerde ise görüşmeden sonra not aldım. Alan çalışmam sırasında tipik bir görüşmede katılımcı ile görüşme yapmak konusunda uzlaştıktan ve ses kaydı yapmak için izin istedikten sonra, masanın üzerine ses kayıt aletini görünür bir biçimde koyup, görüşmeyi gerçekleştiriyordum. Resmi görevini ileri süren iki kişi haricinde diğer görüşülenler ses kaydı yapmama karşı çıkmadılar (bu görüşmelerde de söylenenleri not aldım). Ses kayıt aletinin, görüşmelerin ilk birkaç dakikası içinde görünmezleştiğini ve görüşmeler için kayda değer bir engel yaratmadığını söyleyebilirim.

Kapitalist ataerkil ilişkilerin hüküm sürdüğü bir günümüz kenti olan Trabzon'da erkeklikler, erkeklerin kamusal alandaki hâkimiyeti, denetimi ve bunların bir parçası olan performanslar aracılığı ile kurulmaktaydı. Bunun neredeyse kaçınılmaz bir yansıması ve sonucu olarak, alan araştırmam sırasında, bütün görüşmelerimi kamusal alanda, çayevlerinde, parklarda, kafelerde, dükkânlarda, iş yerlerinde, sendikalarda, camilerde ve lokantalarda gerçekleştirdim. Ne çalışma sırasında özel yaşamlarına ilişkin birçok şey öğrendiğim katılımcılar beni evlerine davet etti ne de ben bu yönde bir talepte bulundum. Bu çalışmada görüşmelerin hiçbirinin ev içi mekânda –ya da özel alanda- gerçekleştirilmemesi, görüşmelerin akışı içerisinde ev içi alanda da gerçekleştirildiği tipik bir feminist alan araştırması ile açık bir tezatlık gösteriyor.²⁵

Birçok kadın görüşülen, genellikle kadın araştırmacılar tarafından feminist alan araştırmalarında araştırmacı ile ataerkil ilişkiler içinde kadınlara bırakılan ve hatta kadınların sınırlandıkları alanlar olan özel alanda görüşmeyi tercih eder. Evler, kadın katılımcıların kadın araştırmacılar ile özel yaşamlarını paylaşarak erkek egemenliğine karşı dayanışma içine girebildikleri alanlardır. Buralarda kadınlar erkek baskısına karşı nefes alabilecekleri ve direnebilecekleri kendilerine *özel* alanlar açmaktadırlar. Bunun bir uzantısı olarak kadın araştırmacılar, kadınlar ile ev içi alanlarda görüşmektedirler.

Alan araştırmam sırasında erkek görüşülenlerin –tipik bir feminist alan araştırmasının aksine- ev içi alanı tercih etmemelerinin iki temel nedeni bulunduğu kanısındayım. Öncelikle, erkekler kamusal alanı denetlemekte oldukları için, görüşme yapmak için özel alanın korunaklılığına gerek duymazlar. Zamanlarının büyük bölümünü kamusal alanda geçirirler ve kendilerini kamusal alanda yeniden üretirler. Diğer yandan, erkeklerin görüşmeler için ev içi alanı tercih etmemeleri, ev içinin “mahrem” olarak kurgulanmasıdır. Bu alan erkekler için korunması gereken kadın akrabalarının (annesinin, karısının, kız kardeşinin ve/ya kendi kızlarının) alanı olarak görülür. Bir “dışarıklık”, diğer bir deyişle “yabancı” olarak görülen erkek araştırmacı ise bu “mahrem” alan için potansiyel tehdit olarak algılanmakta ve uzak tutulmak istenmektedir. Alan araştırmam sırasında, evde görüşme yapmanın bir kayba –ya da başarısızlığa- değil Walby'nin ortaya koyduğu kamusal-özel ataerkillik ayırımına işaret ettiğini gördüm.²⁶

Trabzonlu erkekler, kendilerinin de sıklıkla ifade ettikleri üzere, “sıcakkanlı” ve “konuşkan” aktörlerdi. Bu bakımdan alan araştırmam için katılımcı bulmak konusunda fazla zorlanmadığımı ve yaklaşık on üç aylık sürede yalnızca iki-üç kez reddedildiğimi belirtmeliyim. Fakat alan araştırmam boyunca, bir yandan alttan alta siyasi, diğer yandan da toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bir meydan okuma karşısında olduğumu hissettim. Zira bu görüştüğüm bu aktörler, bundan birkaç yıl önce linç girişimlerine bizzat katılmış olma ihtimali olan, birçoğu bu eylemlilikleri açıkça desteklediklerini belirten kimselerdi. Örneğin, kent merkezinde bir kırtasiyecisi dükkânında çalışan Koray, çalışmamın ilk haftalarında kendisiyle görüşme yapmak istediğimi söylediğimde, araştırdığım konuyu öğrenir öğrenmez benimle dalga geçti ve Trabzon'un böyle bir araştırmayı kabul edemeyeceğini ve kısa süre içinde şiddet göreceğimi söyledi ve benimle görüşme yapmayı kabul etmedi. Aylar sonra, alışveriş yapmak için tesadüfen Koray'ın çalıştığı dükkâna girdiğimde beni hemen tanıdı ve “hala dayak yemedin mi” dedi. Benzer bir biçimde, kendisiyle bir buçuk saate yakın ayrıntılı bir görüşme yaptığım ve 1980 öncesinde, gençken, aşırı milliyetçi siyasetlerin içinde yer aldığını öğrendiğim Sedat, sonlara doğru tehditkâr bir vurgu içeren şöyle bir ifade kullandı: “Bu konuşma güzel de... Birkaç sene önce yabancı araştırmacılar Meydan'da sorular sormaya geldiler. Ama sonu iyi olmamış. Dayak yemişler. Trabzon böyle şeyleri kaldırmıyor.”

Bunların yanı sıra, yine kent merkezinde başka bir dükkânda tezgâhtarlık yapan Polat, 2005'te Atatürk Meydanı'nda TAYAD'lılara karşı yaklaşık iki bin kişinin katıldığı linç girişimlerini “önemsiz bir itiş kakış” olarak niteledi. Öte yandan temizlik işçisi olan Bünyamin ise “kent merkezine Kürtleri sokmadıklarını” söyledi.²⁷ Bunlar bir araştırmacı olarak benim için son derece tedirgin edici sözlerdi: bir yandan can güvenliğimin tehlikeye girebileceğini hissediyordum; diğer yandan doktora tezimin alan çalışmasının tamamlanması gerekiyordu. İfade edilen ve edilmeyen bu gibi yaklaşımlar beni görüşmeler sırasında sürekli temkinli olmaya zorladı. Böyle bir yanıt aldığımda yerine göre “Demek öyle...”, “Öyle mi...”, veya “Anlıyorum” gibi karşılıklar veriyordum. Bu yaklaşım, görüşüleni onaylamaksızın görüşme sırasında yeni yanıtlar almamı da kolaylaştırıyordu.

Öte yandan yetmişli yaşlarda bir dükkân sahibi olan Necmettin, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair uzun uzadıya siyaseten doğrucu bir konuşmanın ardından, görüşmenin en sonunda kadının ev içindeki nihai konumuna ilişkin şu ifadeyi kullandı: Ha ne var... Erkeği mutlu etmek senin birinci vazifen. Hatta bizim bir arkadaş var; bunu biraz kaba söyler. Der ki: “senin vazifen, erkeğinin orospusu olmaktır”. Kadın, erkeğin seks kölesidir.

Trabzon'da sıklıkla karşıma çıkan diğer bir cinsiyetçi ve misojinist örnek ise eski SSCB ve Doğu Bloku kökenli seks işçilerine ilişkindi. Bu konuda sorular sorduğumda, Trabzon erkekleri ilkin yarım ağızla –kendileri de dâhil- bütün erkeklerin “Nataşalara gittiğini” söylüyorlar, sonra bu seks işçilerinin kentte yarattığı ekonomik kayıpları vurguluyorlar, ardından birçok ailenin çözüldüğüne işaret ediyorlar ve en sonunda da -daha alımlı olmak için güzellik salonlarına koşmalarına yol açtıkları için- söz konusu seks işçilerinin Trabzon kadınları için “yararlı olmuş olduğundan” söz ediyorlardı. Alan çalışmamı gerçekleştirirken, 1990'lardakinin aksine Trabzon kent merkezindeki görünürlükleri büyük ölçüde ortadan kalkmış ve seks ticareti kent merkezinin kıyılarındaki Çömlekçi'ye hapsedilmişti.²⁸ Ancak karşıma çıkan, görüşme yaptığım erkeklerin önemli bir bölümü, cinsiyete

dayalı yoğun bir sömürü içeren seks ticaretinin müşterileri olmuşlardı ve yarım ağızla eleştiriler de birçoğu bundan gurur anlatıları devşiriyorlardı. Kent merkezinin trajik bir tarihin mekânı olduğunu hissediyordum. Dinlediğim anlatılar bir yandan kadınların yaşadıklarına ilişkin derin bir üzüntüye kapılmama, öte taraftan da ataerkil erkekliklere yönelik derin bir öfke yaşamama yol açtı.

Bu yoğun ataerkil tavrın kentte yalnızca kadınlara değil, LGBTI'lere de yönelik olduğunu vurgulamak gerekiyor. Trabzon'da homofobi öylesine yoğun ki, neredeyse bir tabu olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla, konu hakkında veri toplamak için, LGBTI'lerle ilgili sorular sorarken konuyu aşırı basitleştirmek pahasına, görüşülenlere ancak "eşcinseller" hakkında kentte ne düşünüldüğünü sorabildim. Örneğin, kırklı yaşlarda bir işletme sahibi olan Recep'e bu konuda soru sorduğumda, son derece homofobik bir tavırla konuyu zoofiliyle özdeşleştirdi ve şöyle bir ifade kullandı:

...Böyle bir duyguyu, böyle kişileri kabullenmiyor bizim mahallemiz. Bizim şehrimiz zaten kabullenmez. Ama döver mi eder mi... Yani belli mahallelerde böyle bir tane iki tane çıksa bile, onu kendi içinde korurlar. Ama öyle bir şey de zannediyorum yapmaz. Ters yani... Bize çok ters!.. Zaten dinimize göre de ters. Var yani, yok diye bir şey yok. Adam diyor ki ben buyum, ne yapayım. Böyle yetiştim, böyle duygularım, şey yapamıyorsun. İşin özüne geldiğin zaman tabii ki ters. Dinen düşündüğün zaman veya dini bırak, kafa olarak düşündüğün zaman, orada bir bayan dururken erkekle ilişki zaten olmaz. Mantıklı değil. Avrupa'da adam köpekten ilişkiye giriyor.

(Pro)feminist bir araştırmacı olarak, görüşme yaptığım günlerin bir buçuk yıl kadar öncesinde ülke çapında gündeme gelen, izleyen günlerde benim de çalışmam kapsamında kentteki erkeklikleri merkeze alan bir görüşme yapma şansı bulduğum memleketin ilk açık eşcinsel futbol hakemi Halil İbrahim Dinçdağ'ın trajik hikâyesine²⁹ ek olarak görüşmelerimde bunları da duyunca, kentte LGBTI'lerin ne yoğun bir baskıya uğradıklarının bir kez daha acı bir biçimde farkına varıyor ve bu aktörlere karşı derin bir üzüntü yaşarken, baskının faili olan kentteki erkekliklere karşı öfkem büyüyordu.

Ataerkilliğin açık ve dışadönük bir biçimde yaşandığı toplumsal koşullarda, benim alan araştırmamda da karşıma çıktığı üzere, bu örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir. Bu nedenle görüşmelerimi gerçekleştirirken karşımda bu hikâyeleri –ahlaki bir siyaseten doğruculuk haricinde- pişmanlık duymadan anlatan aktörlere karşı öfkemi gizlemeye ve nötr bir görüntü sergilemeye çalışıyordum. Yukarıda da değindiğim üzere, kadınlar, LGBTI'ler, solcular, Kürtler ve entelektüeller başta olmak üzere yerelde ötekileştirilen grupları dışlayan ve aşağılayan, nefret söylemi yüklü bu ataerkil ve sağcı ifadeler alanda (pro)feminist duruşum nedeniyle güçlükler yaşamama yol açtı.

Alanda (Pro)feminist Güçlükler

Trabzon'daki alan araştırmamda yaşadığım güçlükler, temelde erkeklikleri inceleyen (pro)feminist bir araştırmacı olmamdan kaynaklanıyor. Alandaki konumlanışından ya da diğer bir deyişle "duruşumdan" kaynaklanan bu güçlükler, çalışmanın metodolojisinin yanı sıra, alanda kullanılan ve geliştirilen tekniklere kadar bir dizi noktada etkili oldu. Bu meselelere daha yakından bakmak için, Sandra Harding, Dorothy E. Smith, Nancy Hartstock, Donna Haraway ve Patricia Hill Collins gibi feminist kuramcıların ortaya koymuş oldukları duruş noktası feminizminden (*standpoint feminism*) destek almak gerektiğini düşünüyorum. Bir yandan Marksist, öte yandan postmodern kuramlardan ilham alan bu yaklaşım, kapitalist ataerkil toplumlarda kadınların yaşadıkları ezilme ve ikincilleştirme deneyimlerinin erkeklerin yaşadıklarından daha farklı olduğuna işaret eder.³⁰ Aynı şekilde farklı etnik, sınıfsal ya da ırksal gruplardan kadınlar da bu sorunları birbirinden farklı biçimlerde yaşamaktadırlar. Böylece diğerlerinden farklı kadınlık deneyimleri, duruşları³¹ ve öznellikleri ortaya çıkar.³² Bu konular, toplumsal gerçekliğin farklı biçimlerde kavranmasını ve deneyimlenmesini beraberinde getirir.³³

Öte yandan araştırmacılar ile katılımcıları aynı zamanda da sınıf, etnisite, ırk, ulus, statü vb. nedeniyle aynı anda ortak konumlarının (örn. kadınlık) yanı sıra farklı konumlara (örn. etnisite) da sahip olabilirler. Collins, bu çoklu konumlanışların sonucunun "içerideki dışarıklık" olma hali yarattığına işaret etmiştir.³⁴ Feminist çalışmalar, bu konumlanışlardan kaynaklanan avantaj ve dezavantajları diğer kadınların yaşantılarını anlamının bir aracı olarak kullanırlar.

Feminist çalışmaların temelinde, ataerkil toplumsal ilişkileri anlayıp eleştirerek, toplumsal dönüşüme katkı sağlama çabası bulunduğu kanısındayım. Erkeklik incelemeleri de feminist çalışmalarla ittifak içinde, erkekliklerin erkekler tarafından eleştirisini yapmak amacıyla gelişti. Başta da işaret ettiğim üzere, kadınlar

tarafından gerçekleştirilen tipik feminist çalışmaların en önemli özelliklerinden biri, araştırmacının katılımcılarıyla daha kişisel ilişkiler içinde olması ve ortak konumlanışları aracılığıyla *empati*, diğer bir deyişle *duygudaşlık* kurmasıdır. Sözünü ettiğim empati, hem görüşülen kadınların, hem de araştırmacıların erkek egemenliği karşısında güçlenmesine yardımcı olur. Burada meselenin önemini biraz daha vurgulamak gerekiyor. “Empati” sözcüğü, Antik Yunancada duygu, his, tutku, duygulanım yetisi, ıstırap çekme, hissetme anlamlarına gelen *πάθος* (*pathos*) sözcüğüne dayanır. İşte feminist çalışmalardaki *duygudaşlık*, böylesi bir *pathos* ile ıstıraplarla, deneyimlerle, kadınlık durumlarıyla kurulur; kapitalist ataerkil toplumun egemenleri olan erkeklerle değil.

Bu bakımdan (pro)feminist incelemelerde, onların ataerkil erkeklik hallerinden şikayetçi oldukları ve ataerkilliği ortadan kaldırmak için çaba gösterdikleri durumlar haricinde, erkek görüşülenler ile empati kurulmasının mümkün ya da olumlanabilir olduğuna inanmıyorum. Benim erkeklikleri eleştirel bir biçimde anlamayı amaçlayan alan araştırmamda da empati kurmam olası değildi. Alan araştırmamda erkek bir araştırmacı olmam, erkeklikler karşısında beni içerikli bir konuma yerleştiriyordu. Buna karşın, (pro)feminist bir duruşum olması ve bu yönde bir eleştiri yapmak amacıyla alanda olmam, beni cinsiyet kimliğimin alanda sağladığı görüşme yaptığım *ataerkil* erkekler ile ortaklaşan *erkek* imgemden farklılaşan bir konuma yerleştiriyor, beni Collins’in ifadesiyle bir “içerideki dışarılıklı” haline getiriyordu.³⁵ Zira bedensel olarak bir erkek olmam ve alanda hâkim erkek kimliğinin barındırdığı simgesel göndermeler ile yüklü olarak var olmam nedeniyle bir “içerikli” olsam da, alandaki (pro)feminist kişisel, siyasal ve akademik duruşum beni bir “dışarılıklı” haline getiriyordu.

Alanda, görüştüğüm erkeklerin özgüven ve gururla aktardığı ataerkil anlatıları dinleyerek, ataerkilliğin erkekler tarafından nasıl yeniden üretildiğini anlamaya çalışıyordum. Bu süreçte bir yandan erkek bir araştırmacı olmam, alan araştırmasında veri toplamada avantaj sağlarken, öte yandan da kadınlar, LGBTI’ler ve sağcı söylemin ötekileştirdiği etnik gruplara ilişkin, bir araştırmacı olarak katlanılması güç baskı, şiddet ve tahakküm kurma anlatılarını dinliyordum. Sosyal bilimlerde alan araştırması kaçınılmaz bir biçimde bir yönüyle kişisel, diğer yönüyle de barındırdığı soyutlamalar nedeniyle ister istemez yaşamın canlılığından uzak bir pratiktir; çünkü bir taraftan araştırmanın gerçekleştirilmesi gereklidir, öte taraftan da bir insan olarak araştırmacının kendi psişik dünyası –ve onun korunması- söz konusudur. Karşı karşıya kaldığım ataerkil tahakküm anlatılarıyla başa çıkmak için, kendi psişem ile görüştüğüm erkekler arasında görüşmeler esnasında gayri ihtiyari bir duygusal yabancılaşma yaşadığımı belirtmeliyim. Görüşmeler ancak böyle katlanılabilir oluyordu. Bu oldukça zorlu bir süreçti; fakat görüşmeler sırasında gayri ihtiyari bir biçimde yaşadığım bu yabancılaşma yoluyla tahakküm kuran aktörlerin kendilerini nasıl kurduklarını öğrenmeye başlamış oldum ve alan çalışmamı gerçekleştirebildim.

Son olarak, bir “içerideki dışarılıklı” olarak yaşadığım bu alan araştırması deneyiminin kapitalist ataerkilliğin ne denli vahim ve trajik sonuçları olduğunu defalarca görmeme yol açtığını belirtmeliyim. Zira her ne kadar (pro)feminist olsam ve istencim ve yaşam tarzım ataerkilliğe karşı kuruluyor olsa da, ne yazık ki sadece erkek olmam erkek ayrıcalıklarından pay almam ve bunlardan yararlanmam için yeterli oluyordu. Bu nedenle, çocukluğumdan bugüne, kendi yaşamımda ataerkil olmayan bir biçimde yaşamak için çaba göstersem, böyle yaşasam ve bu yolda mücadele versem de, alanda fuhuş, kadına karşı şiddet, LGBTI’lerin görünmezleştirilmesi ve erkek egemenliğini besleyen milliyetçi-muhafazakâr söylemlerle karşılaşmanın, üstelik de bunu erkek egemenliğini gönüllü ve gururlu bir biçimde kuran ve deneyimleyen aktörler tarafından dinlemenin, kadınlar ve LGBTI’lere karşı beslediğim empatiyi güçlendirdi. Belki de yazımın başlarında değindiğim feminist çalışmaların bir parçası olan empatiyi böyle dolaylı bir biçimde yaşamış oldum. Ataerkil ve sağcı nitelikleriyle öne çıkan bir kent olan Trabzon’a bakarak, erkekliğin yarattığı yıkımlara tanık oldum; kendi erkek kimliğim yüzleştim ve böylece de bir (pro)feminist erkek olarak ataerkilliğe karşı bilinç yükselmesi yaşadım. Fakat araştırmama zarar vermeden, kendime sürekli sabır telkin ederek, kimi zaman öfke, kimi zaman çaresizlik, ve hep kadınlar ve LGBTI’lerin ıstıraplarına karşı derin bir empati besleyerek gerçekleştirdiğim bu sürecin oldukça zorlu geçtiğini belirtmek isterim.

¹ Feminist çalışmaların görece daha erken dönemlerindeki ikinci dalga feminist okulların eleştirel yaklaşımlarından duruş feminizmine, postmodern feminizmlerden postyapısalcı ve psikanalitik metodolojilere değin sınırları kimi zaman pek de net olmayan –ve kanımca olması da gerekemeyen- pek çok feminist metodoloji var. Dolayısıyla Harding’in de işaret ettiği üzere, tek bir feminist metodolojiden söz etmek, bunu tek parça, sabit veya katı kuralları olan bir bütünlük gibi kurmak -zaten böyleleri bir tavır feminizmin doğasına da aykırı olduğundan- pek doğru gelmiyor. Bu nedenle “feminist metodoloji” yerine “feminist metodolojiler” ifadesi daha yerinde (Harding’den akt. Hekman, 2007, s. 539).

² Bkz. Caroline Ramazanoğlu ve Janet Holland. *Feminist Methodology*. (Thousand Oaks: Sage Publications, 2002).

³ Susan Hekman. “Feminist Methodology”. İçinde, *The Sage Handbook Of Social Science Methodology*. Der. S. Turner, P. and W. Outhwaite, (Thousand Oaks: Sage Publications, 2007), 539; Belkıs Kümbetoğlu. “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar”. İçinde, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*. Der. S. Sancar, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 483-484.

⁴ Belkıs Kümbetoğlu. “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar”. İçinde, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*. Der. S. Sancar, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 475-503; Diane L. Wolf “Saha Çalışmasında Feminist İkilimler”. Çev. Hattatoğlu, D. İçinde, *Métodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*. Der. D. Hattatoğlu, ve G. Ertuğrul, (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372-442.

⁵ Wolf, “Saha Çalışmasında,” 375-376.

⁶ bkz. Connell, *Gender and Power, ve Masculinities*.

⁷ Bu kavramı erkeklerin “feminist” mi yoksa feminizmin destekçisi –yani “profeminist”- mi olabileceği yolundaki polemik yaratan tartışmaları bir yana bırakmak için kullanıyorum.

⁸ Bu konuda başlıca yaklaşımlar ve alanın kısa bir tarihçesi için bkz. Mehmet Bozok, “Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler”. *Cogito*, 58, (2009): 269-284.

⁹ Görüşülenler, işsiz, avukat, emekli, işadamı, öğretmen, esnaf, balıkçı gibi çeşitli mesleklerden tamamı kendilerini “Trabzonlu” olarak tanımlayan yetişkin erkeklerdi. bkz. Bozok, *Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Turkey*.

¹⁰ Aynı çalışmaya ilişkin kuramsal yönü ağır basan bir metin için bkz. Bozok, 2012.

¹¹ Bilindiği üzere “LGBTI” kavramı, “lezbiyen”, “gey”, “biseksüel”, “trans” ve “interseksüel” aktörler için kullanılmaktadır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bir okuma için bkz. Yardımcı ve Güçlü (ed.), 2013.

¹² Stanley Brandes. “The Things We Carry”. *Men and Masculinities*, 11, (2008): 145-153.

¹³ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. A. Yılmaz. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 22.

¹⁴ Charles Wright Mills, *The Sociological Imagination*. (London: Oxford University Press, 1967), 5- 8.

¹⁵ Bu kitap Herb Goldberg’in *Erkek Olmanın Tehlikeleri* (1996) idi.

¹⁶ Mehmet Bozok. *Erkeklik Kimliğinin Sosyokültürel İnşası: Ankara Tepecik Mahallesi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü (2005).

¹⁷ “Sağcılık” ifadesini Tanıl Bora’nın izinden giderek, akışkan, birbirine dönüştürülebilene ve aktörler nezdinde birçok kez net sınırları olmayan *milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakârlık* olarak kullanıyorum. bkz. *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. (İstanbul: Birikim Yayınları, 2009).

¹⁸ Trabzon öteden beri sağcı nitelikleriyle öne çıkan bir kent. Fakat günümüzde kentteki sağ eylemlilikler ve kalkışmaların sıklığı ve şiddeti her geçen gün daha da artıyor. Böylece kent ulusal ve hatta uluslararası bağlamlarda sıklıkla bu her an patlamaya hazır bir bomba imgesiyle yer almaya başlamış durumda. Sözelimi BBC News’ten Sarah Rainsford, Hrant Dink cinayeti ve bu cinayetin Trabzonspor tribünlerinde görüldüğü desteğin ardından, kentten “Türkiye’nin milliyetçilik yuvası” olarak bahsetti (<http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/europe/6403813.stm>, 11 Mart 2012’de erişildi). Üstelik de çok defa Türkiye’de birçok sağ kalkışmanın ilk örneklerinin gerçekleştirildiği kent olma niteliğini taşıyor. Örneğin 1990’larda Trabzon Avni Aker stadyumu tribünlerinde PKK ve Kürtler aleyhine ilk sağcı protestoların gerçekleşmesi (Ali Eroğul, “Trabzonspor Tarihi Üzerine Bir Deneme”. İçinde, *Trabzon’u Anlamak*. Der. G. Bakırezer ve Y. Demirel. (İstanbul: İletişim, 2009), 353), Ekim 2004’te şehir merkezindeki McDonalds’ın –sonraları Hrant Dink cinayetinin planlayıcıları arasında yer alacak olan- Yasin Hayal tarafından bombalanması, Nisan 2005’te bildiri dağıtmak isteyen Tutuklu Hükümlü Aileleri Yakınları Derneği (TAYAD) üyelerinin şehir merkezinde binlerce kişi tarafından linç edilmeye çalışılması; Ağustos 2005’te Maçka’da yakalanan üç PKK militanına yönelik linç girişimi; Ocak 2006’da Doğulu işçilerin gittiği çay ocağına molotofkokteyli atılması; Ocak 2006’da MHP İl Başkanlığı önüne bomba konulması; Şubat 2006’da Sancta Maria Kilisesi’nin İtalyan rahibi Andrea Santoro’nun kilisesinde 16 yaşındaki bir genç tarafından vurularak öldürülmesi; Ocak 2007’de Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in -İstanbul’da- Trabzon’lu bir genç olan Ogün Samast tarafından İstanbul’da öldürülmesi; Ocak 2011’de Muhteşem Süleyman dizisine yönelik ilk protestonun gerçekleştirilmesi; Mayıs 2011’de kent merkezindeki Uzun Sokak’ta sokak tiyatrosu yapmak isteyen gençlere yönelik saldırı, Mayıs 2011’de Trabzonspor taraftarlarının şehir merkezindeki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) seçim bürolarını taşlamaları (Bozok, “Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı Ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği”, s. 429) ve yakın dönemde de Şubat 2013’te BDP ve HDK’lilerden oluşan grubun, kentten gelen yoğun baskılar nedeniyle Kürt sorunu ile ilgili gezilerini, Trabzon’a gelmeden sonlandırmak zorunda kalmalarıdır (Ruşen Çakır. “Trabzon Direkten Dönmüş”. *Vatan Gazetesi*, 25.2.2013).

¹⁹ Bilindiği üzere, “Nataşa”, eski SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinden genellikle kısa süreler için gelen ve son derece güvencesiz, riskli koşullarda, yoğun baskılar altında ve yaygın bir biçimde istismara ve şiddete maruz kalarak çalışan seks işçileri için kullanılan bir ifade. Konuyla ilgili ayrıntılı çalışmaları bulunan Donna Hughes’un (“The “Natasha” Trade: The Transnational Shadow Market of Trafficking in Women”. *Journal of International Affairs*. 53 (2), (2000): 625-651.) yanı sıra Leyla Gülçür ve Pınar İlkaracan’ın (“The “Natasha” Experience: Sex Workers From The Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey”. *Women’s Studies*

International Forum. 25 (4), (2002): 411-421.) da vurguladıkları üzere, “Nataşa” ifadesi benzer bir anlamda Türkiye’nin yanı sıra ABD, Britanya ve İsrail gibi ülkelerde de kullanılmakta.

²⁰ bkz. Mehmet Bozok, *Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Turkey*.

²¹ Bu klişelerle ilgili birçok örnek medyada kolaylıkla bulunabilir. Örneğin bkz. Osman Şişko, “Fuhuş Baskınında Şaşırtan Görüntü!”, gazetevan.com, 1 Aralık 2011, <http://haber.gazetevatan.com/fuhus-baskininda-sasirtan-goruntu/414721/1/Gundem>; <http://hurariiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-38071> ; [milliyet.com.tr](http://www.milliyet.com.tr), “Bir Gemi Dolusu Nataşa Geliyor”, 6 Mayıs 2012, <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/22/guncel/axgun02.html> ; [radikal.com.tr](http://www.radikal.com.tr) “Erdoğan: Trabzonsporluların Tepkisi İnsaf Dışı”. 31 Mayıs 2012, http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_trabzonsporlularin_tepkisi_insaf_disi-1050265

²² Çalışmamın geri kalanında da, bir akrabam aracılığıyla ulaştığım iki avukat görüşülen ve Artvin’de üniversitedeki bir çalışma arkadaşım aracılığıyla ulaştığım bir emniyet mensubu görüşülen ve arkadaşlarım aracılığıyla ulaştığım 2010 ve 2011’de Trabzon’da Homofobi Karşıtı Buluşma’yı organize eden grupta yer alan iki üniversite öğrencisi görüşülen haricinde, 43 görüşülenin tamamı ile ilk kez Trabzon’da tanışarak görüşme yaptım.

²³ Trabzon’da ve Doğu Karadeniz sahili boyunca uzanan yerleşimlerde, birçok kentteki kahvehanelerin yerine çoğunlukla çayevleri vardır. Bunların kahvehanelerden belirgin bir farkı olmasa da çay üretilen coğrafyalara yakınlığı nedeniyle kentte bu adın tercih edildiğini düşünüyorum.

²⁴ Görüşülenlerin isimleri ve kendilerine ilişkin bilgilere özel yaşamın korunması adına burada değiştirerek yer veriyorum.

²⁵ bkz. Kümbetoğlu “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar”; Wolf “Saha Çalışmasında Feminist İnkilemler”.

²⁶ Sylvia Walby. *Theorizing Patriarchy*. (Oxford: Blackwell Publishing, 1992).

²⁷ Bu elbette doğru değildi ve milliyetçi bir kurgudan ibaretti.

²⁸ bkz. Mehmet Bozok. “Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı Ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği”.

²⁹ Halil İbrahim Dinçdağ -ve LGBTI’lerin- futbol ile heteronormatif ataerkillik nedeniyle kâbusa dönen ilişkilerinin birinci ağızdan ayrıntılı bir anlatısı için bkz. Bawer Çakır ve Burcu Karakaş. *Erkeklik Ofsayta Düşünce: Futbol, Eşcinsellik ve Halil İbrahim Dinçdağ’ın Hikâyesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

³⁰ Wolf, “Saha Çalışmasında,” 390-391.

³¹ Burada çeviri içinde kaybolmamak için duruş ve konum sözcüklerini değişimli olarak kullanacağım.

³² Hekman, “Feminist Methodology,” 537-540.

³³ Alessandra Tanesini. *Feminist Epistemolojilere Giriş*. Çev. G. Demiriz; B. Binay ve Ü. Tatlıcan (İstanbul: Sentez Yayınları, 2012), 170-177.

³⁴ Patricia Hill Collins. “Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought”. İçinde, *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. Der. S. Harding, (New York: Routledge Publications, 2004), 103-126.

³⁵ Collins, “Learning from,”

Kaynakça

Bauman, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. A. Yılmaz. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998).

Bora, Tanıl. *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. (İstanbul: Birikim Yayınları, 2009).

Bozok, Mehmet. *Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Turkey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. (ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, 2013).

“Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı Ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği”. İçinde, *Karardı Karadeniz*. Der. U. Biryol. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 413-444.

“Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler”. *Cogito*, 58, (2009): 269-284.

Erkeklik Kimliğinin Sosyokültürel İnşası: Ankara Tepecik Mahallesi Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü (2005).

Brandes, Stanley. “The Things We Carry”. *Men and Masculinities*, 11, (2008): 145-153.

- Collins, Patricia Hill. "Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought". İçinde, *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. Der. S. Harding, (New York: Routledge Publications, 2004), 103-126.
- Connell, R. W. *Masculinities*. (Berkeley: University of California Press. 2005).
- Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. (Stanford, CA: Stanford University Press, 1987).
Türkesi *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. ev. C. Soydemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1998).
- akır, Bawer ve Burcu Karakaş. *Erkeklik Ofsayta Düşünce: Futbol, Eşcinsellik ve Halil İbrahim Dinçdağ'ın Hikayesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).
- akır, Ruşen. "Trabzon Direkten Dönmüş". Vatan Gazetesi, 25.2.2013.
- Delaney, Carol. *Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*. ev. S. Somuncuođlu ve A. Bora. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).
- Eroğul, Ali. "Trabzonspor Tarihi Üzerine Bir Deneme". İçinde, *Trabzon'u Anlamak*. Der. G. Bakırezer ve Y. Demirer. (İstanbul: İletişim, 2009), 337-360.
- Goldberg, Herb. *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. ev. S. Budak (Ankara: Öteki Yayınevi, 1996).
- Gülçür, Leyla ve Pınar İlkaracan. "The "Natasha" Experience: Sex Workers From The Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey". *Women's Studies International Forum*. 25 (4), (2002): 411-421.
- Günikan, Berat. *Harařo'dan Nataşa'ya*. (İstanbul: Arion, 1995).
- Hekman, Susan. "Feminist Methodology". İçinde, *The Sage Handbook Of Social Science Methodology*. Der. S. Turner, P. and W. Outhwaite, (Thousand Oaks: Sage Publications, 2007), 534-546.
- Hughes, Donna M. "The "Natasha" Trade: The Transnational Shadow Market of Trafficking in Women". *Journal of International Affairs*. 53 (2), (2000): 625-651.
- hurriyet.com.tr. Bir Gemi Dolusu Nataşa Geliyor 6 Mayıs 2012, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-38071>
- Kümbetoğlu, Belkıs. "Feminist Yöntem ve Kadın alışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar". İçinde, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist alışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*. Der. S. Sancar, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 475-503.
- milliyet.com.tr. "Bomba, Cinayet, Lin... Trabzon'da Neler Oluyor?". 19 Mart 2012, <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/22/guncel/axgun02.html>
- Mills, Charles Wright. *The Sociological Imagination*. (London: Oxford University Press, 1967).
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. ev. S. Özge. (İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2006).
- radikal.com.tr "Erdoğan: Trabzonsporluların Tepkisi İnsaf Dışı". 31 Mayıs 2012, http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_trabzonsporlularin_tepkisi_insaf_disi-1050265
- Rainsford, Sarah. "Turkey's Nationalist Hotbed". *BBC News* <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/europe/6403813.stm> Yayım tarihi, 1 Mart 2007; 11 Mart 2012 tarihinde erişildi.
- Ramazanoğlu, Caroline ve Janet Holland. *Feminist Methodology*. (Thousand Oaks: Sage Publications, 2002).

Şişko, Osman. “Fuhuş Baskınında Şaşırtan Görüntü!” gazetevatan.com, 1 Aralık 2011, <http://haber.gazetevatan.com/fuhus-baskininda-sasirtan-goruntu/414721/1/Gundem>

Tanesini, Alessandra *Feminist Epistemolojilere Giriş*. Çev. G. Demiriz; B. Binay ve Ü. Tatlıcan (İstanbul: Sentez Yayınları, 2012).

Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. (Oxford: Blackwell Publishing, 1992).

Wolf, Diane L. “Saha Çalışmasında Feminist İkilemler”. Çev. Hattatoğlu, D. İçinde, *Méthodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*. Der. D. Hattatoğlu, ve G. Ertuğrul, (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372-442.

Yardımcı, S. ve Güçlü, Ö. Der. *Queer Tahayyül*. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013).